

КОСТА СТОЈАНОВИЋ – МАТЕМАТИЧАР И ФИЗИЧАР У СЛУЖБИ ДРЖАВЕ

Владан Ал. Младеновић проф. физике, Алексиначка Гимназија, Алексинац

Апстракт. Коста Стојановић (Алексинац, 1867-Београд, 1921) математичар, државник, утемељивач математичке економије, претеча кибернетике, визионар али и практичар, преводилац, песник. Алексиначки ђак, професор гимназије у Нишу и Београду, професор на Великој школи и Београдском универзитету, министар привреде и финансија у осам влада Србије и СХС, стратег и победник у Царинском рату са Аустроугарском, оснивач Пољопривредног факултета у Београду, противник многим а непријатељ никоме сем, можда, Николи Пашићу. Један од „апостола“ српских финансија, један од „заборављених умова Србије“, „један од ретких“...

Заборављени умови Србије

Мало је недостајало да прође скоро цео век од смрти Косте Т. Стојановића а да шира јавност у Србији нимало не сагледа значај и улогу овог Алексинчанина. Више деценија његово име је прећуткивано, испочетка намером власти а касније углавном немаром и власти и стручњака. Срећом у периоду 2008-2013 у оквиру драмског и научног програма РТС урађено је много. У оквиру серијала „Заборављени умови Србије“ снимљена је епизода о Кости Стојановићу.

Коста Стојановић

Емитована је премијерно 10. јануара 2008, режисер Петар Станојловић, насловна улога, са правом поверена једном рођеном Алексинчанину, глумцу Андреју Шепетковском. Још један важан серијал „Историја науке“ на РТС2 и уредник Борислав Николић посветили су му емисију. Премијера је била 10. јануара 2012. Редитељ Иван Милановић, сценарио Борислав Николић а главну улогу је имао проф. др Александар Петровић, стручни консултант и врсни познавалац живота и рада Косте Стојановића. Најзначајнији допринос РТС је учинио 2012/13 издавањем књиге његових мемоара, „Слом и васкрс Србије“. За постојање рукописа знало се деценијама али је светлост дана ово дело о драматичном периоду 1912-18 угледало тек 11. априла 2013. Књигу је приредио Слободан Турлаков у библиофилској едицији „Rara“ резервисаној за наслове који припадају нашој културној баштини.

Биографија

Коста Стојановић рођен је у Алексинцу 2.октобра 1867. године а умро у Београду, 3.јануара 1921. У већини биографија¹ наводи се да му се мајка звала Стевана а отац Тривун (или Трифун) Трпковић, трговац, пореклом из села Маловишта код Битоља.

Основну школу и ниже разреде гимназије завршио је у Алексинцу, док је више разреде завршио у Нишу,1885, као један од најбољих ђака. Дипломирао је математичке науке на Филозофском факултету Велике школе у Београду, јуна 1889. године, као најбољи студент у генерацији. Ово признање још више добија на тежини ако се зна да је студирао заједно са Михајлом Петровићем Аласом, најбољим српским математичарем свих времена. Са чувеним Миком Аласом, остао је пријатељ целог живота и права је штета што су заједно написали само један рад 1906,“Представнички систем изборни“ о најбољем начину за избор посланика Народне скупштине.

Након дипломирања полаже професорски испит и бива постављен за професора у нишкој гимназији, у којој су тих година радила славна и велика имена српске културе: Стеван Сремац, Тихомир Ђорђевић и други. У Нишу је наставио да продубљује своја знања, па је 1891, објавио свој чувени рад „Атомистика – Један део из филозофије Руђера Јосифа Бошковића”. Тада је превео и књигу „Смак света“, француског астронома Камила Фламариона. У последњој деценији деветнаестог века борави због усавршавања у Паризу (1893) и Лајпцигу (1897) и прелази на рад у тада елитну, Другу београдску гимназију.

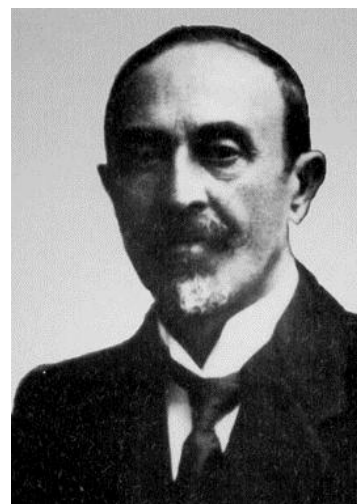
У то време почиње и његово бављење политиком. 1900. постаје народни посланик Нишког округа. Објављује много радова из области примењене математике и интензивно почиње да проучава макроекономска питања. Захваљујући научним квалитетима, према броју и теоријској убедљивости научних радова, после Мајског преврата, постао је хонорарни наставник у Великој школи, у исто време када и Јован Жујовић и Милоје Васић. По оснивању Београдског универзитета1905. године, постао је ванредни професор математичке физике и први професор примењене математике у Срба.

---

¹ На неким местима као име мајке наводи се Малена а отац Стеван. Презиме Стојановић је патроним по Стојану, Тривуновом оцу. На књизи Атомистика из 1891, потписан је као Коста Т. Стојановић. Такође се само у некрологу објављеном у Политици, 4.јанура 1921, наводи да је рођен у Маловишту а да је као мали донет у Алексинац.

Научни рад није запоставио ни по напуштању катедре. Историјски куриозитет је свакако чињеница да је наука у Србији његовим напуштањем професуре добила још и више. Њега на катедри примењене математике наслеђује можда највећи научник кога је српски народ дао свету, Милутин Миланковић. Миланковић у својим мемоарима јасно казује да је стицај околности њега увео у академски свет. Миланковић је у то време започео више него успешну каријеру грађевинског инжењера у Бечу и само таква катедра као што је примењена математика коју му је Коста Стојановић оставио, одговарала је његовим амбицијама. Миланковић му се делом одужио и веома надахнутим посмртним говором у име Београдског универзитета : *„Дошао је, да као свештеник науке, у овом храму, проповеда велике истине, које се дотле нису чуле. Математичка физика бави се мртвом природом, али је њега интересовао цео свет, њега је интересовао живот. Зато је катедра била уска за његов рад. Стојановића је занимао друштвени живот - та жива машина са милионима тачкова, коју је звао друштво, и на којој је применио законе термодинамике.“*

На министарском положају нашао се у време почетка Царинског рата, када је Аустроугарска, блокирала економску размену са Србијом и увела јој санкције. Још 1902. године Коста Стојановић је објавио расправу о увозу и извозу Србије, у којој је математичким методама показао размере губитака у макроекономији. При ступању на функцију министра јасно је показао да га овај рат не брине и да за насталу ситуацију постоји алтернативно и боље решење. Свој став је поткрепио чињеницом да Аустроугарска није потрошач, већ само посредник у извозу робе из Србије на друга тржишта. Предлагао је нова боља законска решења, иницирао је оснивање мреже трговачких агената Србије. Практично је кренуо да проналази нова тржишта у Бугарској, Румунији, Грчкој, Италији, Египту. Учетворостручио је број предузећа у Србији, реструктурирао пољопривреду и учионио да се извоз још и повећа упркос царинској блокади Аустроугарске. Србија је почела да господари својом привредом и нарочито да управља својим извозом. Издавање концесија ставио је под законску процедуру, стабилизовао је Народну банку и спречио финансијски слом Србије. Оштро се супростављао сваком покушају нерационалног задуживања и почела су његова сукобљавања са Николом Пашићем у битним националним питањима, третману буџета, међународним питањима...

Лист „Данас“, 05. новембар 2013, Момчило Ђорговић у тексту Коста Стојановић – Како је Србија сломљена“ каже: *„Детаљништем око његове биографије јер је Стојановић не само мемоарима, него пре свега самим собом, својим животом, критиковао понашање и менталитет којима је у Србији дата предност. Био је*

све што нису лажне патриоте на власти, а они су у Србији увек на власти - одговоран, радан, дисциплинован, иновативан, поштен, недемагог, отворен према свету, противник мистификација. Сматрао је да се у Србији може напредовати само уколико се трезвено и искрено односимо према самима себи без познатих уображености и лењости. Зашто не рећи онда да је ослобађање земље од Турака било покренуто економским, а не националним интересима?! Тада национални програм није постојао, а касније је утемељиван ишуро, примитивно, по мери војске, полиције, мегаломаније и корупције. Стварање модерне националне свести подразумева веће захтеве и дубље захвате у друштвено и народно ткиво. А структура српске државе се, по њему, састојала од лидера, котерија и корупционаша и на сваком нивоу је царовала неодговорност. Када Стојановић примети да Србија није ушла у круг модерних држава по заслугама и еволуцијом, него као руски мостобран на Балкану и да је опстајала захваљујући руским кредитима, ми се неминовно морамо сетити да у нас готово нема, бар не објављених, ни мемоара, нити студија са Берлинског конгреса. Учинак српске државе су константне економске и финансијске кризе, а не напредак.“

Уочи рата јасно указује на грешке које влада и војска чине срљајући у пропаст. Током првог светског рата пише и прича, сублимирајући међународно искуство, лично поштење и образовање математичара и физичара, види излазе али без успеха. Пашић, корумпирани, неспособни и неодговорни политичари и многи слични официри воде Србију у катастрофу.

Са српском владом Стојановић стиже 1915. на Крф а затим одлази у Рим где води преговоре о будућем статусу јадранске обале. Борави и у Ници где са Браниславом Нушићем води Клуб народних посланика као отворену опозицију Пашићу. Учествоје на другом заседању Народне скупштине на Крфу, августа 1916, разочаран враћа се у Париз где је са мањим прекидима боравио све до јануара 1920. године односно до завршетка Париске мировне конференције. Као најбољи познавалац стања прави прорачун народног богатства Србије као и процену ратне штете. Бриљира успевши да издејствује да Немачка исплаћује Београду наредних 60 година ратне репарације (око 3,6 милијарде марака). Један је од потписника Рапалског споразума са Италијом.

Бави се уобличавањем својих мемоара „Слом и васкрс Србије“, допуњавањем обимне расправе о његовом професору Анри Поенкареу, коју је још пре рата био припремио за штампу, сарађивао са женевским листом „Ла Сербие“, и написао велики број чланака на италијанском и француском језику из области економских и политичких студија. Нешто слободног времена искористио је и за превођење класичних латинских текстова, као за писање песама. Рукописи ових радова данас се налазе изложени у Музеју града Београда.

У међувремену коначно напушта Радикалну странку и прелази у Демократску, бива министар у неколико брзо промењених влада. У једној је био и министар

пољопривреде (влада Љ.Давидовића, октобар 1919- фебруар 1920), успева чак и за тако кратко време да учествује у оснивању Пољопривредног факултета у Београду.

Умире изненада 3.јануара 1921. усред многобројних послова. Његова породица издваја један за који сматра да је можда и узрок његове преране смрти, односно да је отрован. Радио је са министром унутрашњих дела, Милорадом Драшковићем на припреми предлога Закона о ревизији имовине ратних профитера и у владиној комисији за одређивање размере корупције у ратним годинама.

Иза њега је остала супруга Љубица, рођена Димитријевић (1876—1965) и три сина Милан (1903—1987), Велимир(1905—2001), Радмило (1910—2002). Највећи траг у нашој јавности свакако је оставио Радмило, професор класичних језика и највећи српски стручњак за санскрит.

Коста Стојановић и Никола Пашић: „Слом и васкрс Србије”

Рукопис Стојановићевих мемоара више деценија стоји у архиви САНУ под бројем 10133 и тек 2012, Слободан Турлаков успева да их објави. У књизи се јасно види улога Николе Пашића у преломним годинама друге деценије двадесетог века. Јаснија је и чувена анегдотска изјава самог Стојановића: **„Иностранство мисли за Пашића да вреди у својој земљи, Србија мисли да Пашић вреди у иностранству. Из ове две заблуде порастао је Пашићев реноме и створена је његова неминовност, на штету Србије“**

Књига је имала веома снажан одјек у свим дневним листовима (Политика, Блиц, Вечерње новости, Данас) Појавило се и неколико фељтонских приказа.

Момчило Ђорговић „Лист „Данас“, 05.новембар 2013,,: „ У рату је, тврди Стојановић, захваљујући пре свега Пашићевој неодговорности и аматеризму, јер је он био аутократа, изгинула најквалитетнија и најкреативнија мушка снага. За Стојановића Пашић је смушен, конфузан и свуда је Србији својим понашањем затворио врата. Управо због њега се на Србију бацала сумња за рат и мегаломанију. Иако није био одушевљен Обреновићима, Стојановић је убеђења да се у Србији са убиством Александра, 29. маја 1903, догодио тектонски поремећај, када су у страну гурнути интелегентни, стручни, карактерни, принципијелни, светски људи, а направљен је дугорочни ортаклук са најопскурнијим типовима. Онда је почела Пашићева некомпетентна политика (траје до данас) да "нас сви варају, сви су нам криви", и да за све што

он не успева није одговоран он, него "они". Стојановић то назива "Цариградском политиком". Размјере српског слома су, пише Стојановић, резултат Пашићевих недостатака. Добар народ је под оваквом управом назадовао и пропао, а у држави се нису могли ни изградити добри администратори.

Коста Стојановић, светски човек, модерног мишљења, великог образовања, припада друштвеном слоју који у Србији до данас није успео да постане мејнстрим. Математичар, кибернетичар, социолог, песник, али и врло политички и друштвено ангажовани народни трибун трудио се у једној дисциплини која овде није на цени - сматрао је да пре него што почнемо да померамо границе по региону, морамо да померимо границе у нашим мозговима. Сумња се да је због тога и убијен. "

О притајеном сукобу Косте Стојановића и Николе Пашића говори и Слободан Турлаков, у поговору. Коста Стојановић, каже, „више је пресвиснуо, но што је умро, видећи и као државник, и као научник, неоснованост будућности и развоја заједничке државе, која је настала на српској пропасти, и националној, и државној”. Отуда и није чудно, што у наслову, овој својој, како је сам назвао, „расправи”, није издржао, јер „Слом и васкрс Србије” није довршен. Од последње, четврте књиге, остао је само наслов, а ни трећа није богата изворним материјалима.

Током целе књиге, наглашава Турлаков, провејава Стојановићева темељна потреба да докаже да је Никола Пашић био један редак опортуниста и егоиста, да је све друго у његовом животу било подређено његовој неминовности у српском постојању, да је био човек необразован, да није знао ни један страни језик, да није био државник који ствара својом политиком догађаје, већ се вукао за њима, препуштајући да време реши и највеће егзистенцијалне проблеме српске државе... Дакле, човек који не само да није био достојан да буде деценијама на челу српске управе, да је, коначно, највећи кривац нашег слома на крају 1915.

Уместо закључка

Размислимо о Србији у којој ће предност имати умови и личности попут Косте Стојановића а не „они други“ које Пашић представља:

„Развијали су се карактерна нискост, препричавање, потказивање, ландрање, све психолошке особине тупавих људи. Утемељила се перверзија части, тако да се за заслужне грађане проглашавају барабе и криминалци. Пожељни су неморал, бруталност, варварско понашање, превара, притворство, шеретлук и лукавство, они се стављају на ниједестал највиших српских врлина. Патриотизам је постао маска за "најгрубље спекулације и најодвратније насиље", успоставила се аморфна средина са безначајним

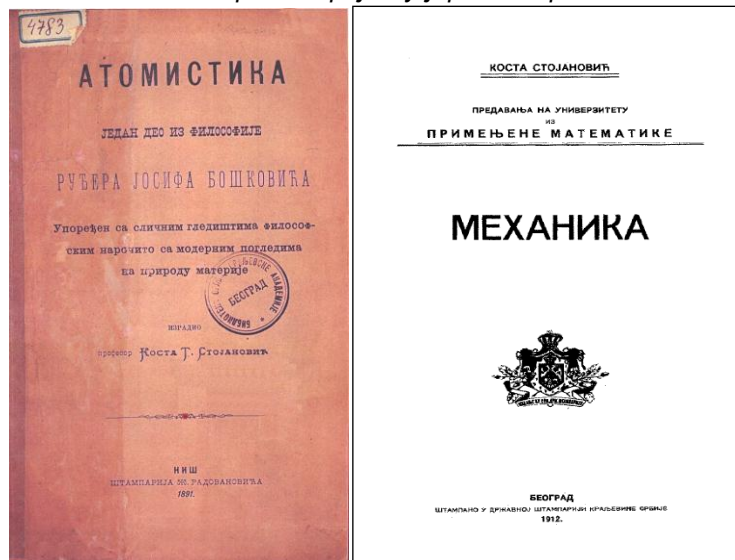
људима, а Пашић је "прошверцовани медиокритет на месту великог човека" који промовише, не познавајући регион нити свет, за међународну заједницу смешни српски империјализам, али за српски народ са несагледивим негативним последицама. "У слому коме нема равнот у историји, у коме је Србија изгубила тековине од једног столећа, пише Стојановић, убацује се лудило тријумфа"

Насловне стране Политике 4 и 5 јануара 1921.г.

Објављена дела Косте Стојановића

- „Атомистика – Један део из филозофије Руђера Јосифа Бошковића“, Ниш (1891),

- „О увозу и извозу Србије третирано новом математичком методом“, Београд (1902),
- „О математичкој физици“ (1903)
- „Принципи нове геометрије“ - метагеометрија, Београд (1901)
- „После свршених трговинских уговора“, Београд (1908)

- „Тумачење физичких и социјалних појава”, Београд (1910) Идеја о оваквој целовитости, касније је постала позната као кибернетика
- „Економско стање Србије : од окупације Босне и Херцеговине до анексије, од 1878 до 1908“, Београд (1909)
- „Основи теорије економских вредности” (1910),
- „Говори и расправе: политичко-економске“, вол. 1—3, Београд (1910,1911,1914)
- „Механика“, Београд (1912), универзитетски уџбеник из примењене математике.
- „La Serbie et la liquidation de la guerre européenne“, Женева (1919)
- „Расправе и чланци из науке и филозофије“, Београд (1922),
- „Слом и васкрс Србије”, 2012. РТС, приредио Слободан Турлаков
- „О полу и полари код кривих линија“, рукопис

ЛИТЕРАТУРА И ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

1. Димитрије Боаров, Апостоли српских финансија, Стубови културе, Београд 1997,
2. Петровић Александар, *Коста Стојановић (1867/1921)*,
www.mi.sanu.ac.rs/History/Stojanovic.htm
3. Политика бр. 4563: „Коста Стојановић - Министар финансија и народни посланик“,
4. Димитрије Ђорђевић, Царински рат АустроУгарске и Србије 1906-1911, Београд 1962
5. http://sr.wikipedia.org/sr/Коста_Стојановић
6. Виртуална библиотека Математичког факултета: „Коста Стојановић живот и дело“, др Радмило Пешић, приступ 4. април 2013
7. др Весна Матић, Удружење банака Србије: „Визија и мисија једног научника Др. Коста Стојановић (1867—1921)“, УДК: 33:929,
8. Алексицац.нет: „Слом и васкрс Србије“, 15. јануар 2013,
9. Др Радмило Пешић, *Коста Стојановић- живот и дело/ из Економско дело Косте Стојановића* , докторска дисертација, Београд 1988
10. Божо Стојановић, „Економија и термодинамика: примена математичке феноменологије у економској анализи у Србији почетком 20. Века“
11. Лист „Данас“, 05.новембар 2013, Момчило Ђорговић „ Коста Стојановић – Како је Србија сломљена“